

ТИЖОРAT БАНКЛАРИДА РАҚАМЛИ ТЕХНОЛОГИЯЛАРНИ ЖОРИЙ ЭТИШ САМАРАДОРЛИГИНИ ФОРСАЙТ ТАДҚИҚОТЛАРИДА ҚЎЛЛАНИЛАДИГАН “ЭКСПЕРТ” МОДЕЛИ ЁРДАМИДА БАҲОЛАШ

Файзиева Муяссарзода Ханчаровна

Тошкент давлат иқтисодиёт университети “Рақамли иқтисодиёт ва ахборот технологиялари” кафедраси мустақил изланувчиси (PhD)

m.fayzieva@tsue.uz

Аннотация

Мазкур тадқиқот муаллифнинг тижорат банкларида рақамли технологияларни жорий этиш самарадорлигини баҳолаш борасида олиб борилаётган изланишларининг бир қисми бўлиб, тадқиқотчи томонидан форсайт тадқиқотларида қўлланиладиган “Эксперт” модели таклиф этилган. Тадқиқот ёндашуви сифатли, маълумотларни йиғиш усуллари эса бирламчи ва иккиламчидир. Тижорат банкларида рақамли технологияларни жорий этиш самарадорлигини баҳолашда форсайт тадқиқотларида қўлланиладиган “Эксперт” модели 14 та элементлардан иборат бўлиб, баҳолашнинг долзарблигини асослашдан баҳолаш натижалари бўйича стратегик қарорлар қабул қилишгача бўлган жараёнларни ўз ичига олади. Тадқиқот якунида муаллиф томонидан ишлаб чиқилган Ўзбекистон тижорат банкларининг рақамли технология таклифларини самарали ривожлантириш стратегиясидаги чоратadbирлар тижорат банкларида рақамли технологияларни жорий этиш самарадорлигини ошириш мақсадида таклиф этилган.

Аннотация

Данное исследование является частью исследования автора по оценке эффективности внедрения цифровых технологий в коммерческих банках, и исследователем была предложена модель «Эксперт», используемая в форсайт-исследованиях. Подход исследования качественный, а методы сбора данных первичные и вторичные. Модель «Эксперт», которая используется в форсайт-исследованиях для оценки эффективности внедрения цифровых технологий в коммерческих банках, состоит из 14 элементов и включает процессы от обоснования актуальности оценки до принятия стратегических решений по результатам оценки. В завершение исследования были предложены меры, разработанные автором в стратегии эффективного развития предложений цифровых технологий коммерческими банками Узбекистана, с целью

повышения эффективности внедрения цифровых технологий в коммерческих банках.

Abstract

This study is a part of the author's research on the assessment of the effectiveness of the introduction of digital technologies in commercial banks, and the researcher proposed the "Expert" model used in foresight studies. The research approach is qualitative, and the data collection methods are primary and secondary. The "Expert" model, which is used in foresight studies to assess the effectiveness of the introduction of digital technologies in commercial banks, consists of 14 elements and includes processes from justifying the relevance of the assessment to making strategic decisions based on the results of the assessment. At the end of the research, the measures developed by the author in the strategy of effective development of digital technology offers by commercial banks in Uzbekistan were proposed in order to increase the effectiveness of the introduction of digital technologies in commercial banks.

Kalit soʻzlar

форсайт тадқиқотлари, “Эксперт” модели, баҳолаш, рақамли технологиялар, тижорат банклари, экспертлар гуруҳи.

Ключевые слова

форсайт-исследования, модель «Эксперт», оценка, цифровые технологии, коммерческие банки, группа экспертов.

Keywords

foresight researches, “Expert” model, assessment, digital technologies, commercial banks, group of experts.

Кириш

Мамлакатимизда рақамли иқтисодиётни сезиларли равишда ривожланаётганини халқаро рейтинглардаги Ўзбекистон эгаллаган ўринлардан хулоса қилиш мумкин. Биргина Ўзбекистонда интернетдан фойдаланувчилар сонининг йилдан-йилга кескин ошиб бораётгани ёки мобил кенг полосали обуналарнинг йилдан-йилга кўпайиши, аҳоли ва тадбиркорлик субъектларининг давлат ва хусусий сектор ташкилотлари билан кўп сонли масофавий мулоқотга киришаётганини англатади.

Жаҳон молия бозорида молиявий технологияларнинг ривожланиши (FinTech) Ўзбекистон банк бозорига таъсир этиб, маҳаллий тижорат банклари ўртасида кучли ва соғлом рақобат муҳитини шакллантирмоқда. Бу эса Ўзбекистон тижорат банкларининг ўз рақобатдошлигини мустаҳкамлашга қаратилган стратегик мақсадларни тузиш ва уларни амалга ошириш механизмларини ишлаб чиқишни тақозо этади. Шунингдек, мамлакатимизда рақамли иқтисодиёт ва электрон ҳукуматни ривожланишида сўнгги йилларда асос солинган қонунчилик базаси асосида жамиятимиз соҳа фаолиятларида рақамли трансформация жараёнлари жадаллашди ва ривожланди. Лекин, мазкур қонунчилик базасида рақамли

иқтисодиёт ривожланаётган кўплаб миллий иқтисодиёт тармоқлари соҳаларида рақамли технологияларни жорий этиш самарадорлигини баҳолашга доир чоратadbирлар белгиланмаган, жумладан, тижорат банклари фаолиятида ҳам.

Ушбу тадқиқотдан кўзланган мақсад тижорат банкларида рақамли технологияларни жорий этиш самарадорлигини баҳолашда жаҳонда оммалашаётган форсайт тадқиқотларида қўлланиладиган “Эксперт” моделини такомиллаштиришдир.

Мавзуга оид адабиётлар таҳлили

Иқтисодиёт соҳасида самарадорликни аниқлаш ва оширишга тегишли бўлган кўплаб тадқиқотлар амалга оширилган бўлиб, дунё олимлари томонидан самарадорликка турли хил таърифлар ва тушунчалар берилган (1-жадвал).

1-жадвал

“Самарадорлик” тушунчасига берилган таърифлар умумлашмаси¹

Муаллифлар	Таърифлар
Алле М. (1998), Генкин Б.М. (2009), Дойль П. (2007)	Самарадорлик бу – белгиланган мақсадларга эришиш даражаси (фаолият самарадорлиги) [1-3]
Шафронов А (2003)	Самарадорлик бу – макро муҳитда потенциал амалга ошириш ўлчови [4]
Dictionary.com	Самарадорлик бу – исталган натижани олиш ёки керакли маҳсулотни ишлаб чиқариш қобилияти [5]
Fraser M (1994)	Самарадорлик бу – белгиланган мақсадлар ва уларга эришиш ўртасидаги мослик ўлчовидир [6]
Erlendsson J (2002)	Самарадорлик бу – мақсадларга эришиш даражаси (“тўғри ишларни қилиш”) [7]
Борисюк Н.К (2017)	Самарадорлик бу – эришилган натижа ва фойдаланилган ресурслар ўртасидаги боғлиқлик [8]
Копнов В.А. (2015)	Самарадорлик бу – бизнес жараёнининг мураккаб кўрсаткичи бўлиб, у натижадорлик, ресурс интенсивлиги ва оперативлик каби хусусиятлар билан тавсифланади [9]

Мутахассисларнинг фикрига кўра корхона ва ташкилот умумий фаолияти самарадорлигида рақамли технологияларни фаолиятга жорий этиш самарадорлигини баҳолашда эксперт баҳолаш методи фаол қўлланилади.

Эксперт баҳолаш – бу кейинчалик қарор қабул қилиш мақсадида мутахассисларнинг фикрига асосланган муаммонинг баҳосини олиш тартиби. Эксперт баҳолаш усуллари – бу эксперт-мутахассислар билан ишлашни ташкил этиш ва эксперт хулосаларини қайта ишлаш усуллари [10].

Форсайт (foresight) – бу нима содир бўлишини башорат қилиш ва ундан келажакка тайёргарлик кўриш учун фойдаланиш қобилияти [2]. Бошқа таърифга кўра, форсайт – бу келажакда нима бўлишини тўғри баҳолаш ва ушбу билимлар асосида ҳаракатларни режалаштириш қобилиятидир [11].

Россиялик иқтисодчилар О.И. Карасев ва Е.И. Муканина (2019) томонидан тайёрланган форсайт тадқиқотидаги “Эксперт” модели учун экспертларни

¹ Тадқиқот муаллифи томонидан ишлаб чиқилган.

танлаш мезонлари сифатида мутахассислик, маълумот, иш тажрибаси, компетентлик, лавозим, соҳаси бўйича амалга оширилаётган лойиҳалар сони, илмий тадқиқот ишлари, экспериментал-конструкторлик ишлари, илмий-тадқиқот ва тажриба-конструкторлик ишлари сони, соҳасига доир ташқи тадбирлардаги тақдимотлари сони, интеллектуал фаолият натижалари сони (патентлар, ноу-хау), профессионал жамоаларга аъзолик ва бошқалар танлаб олинган [12].

Тадқиқот методологияси

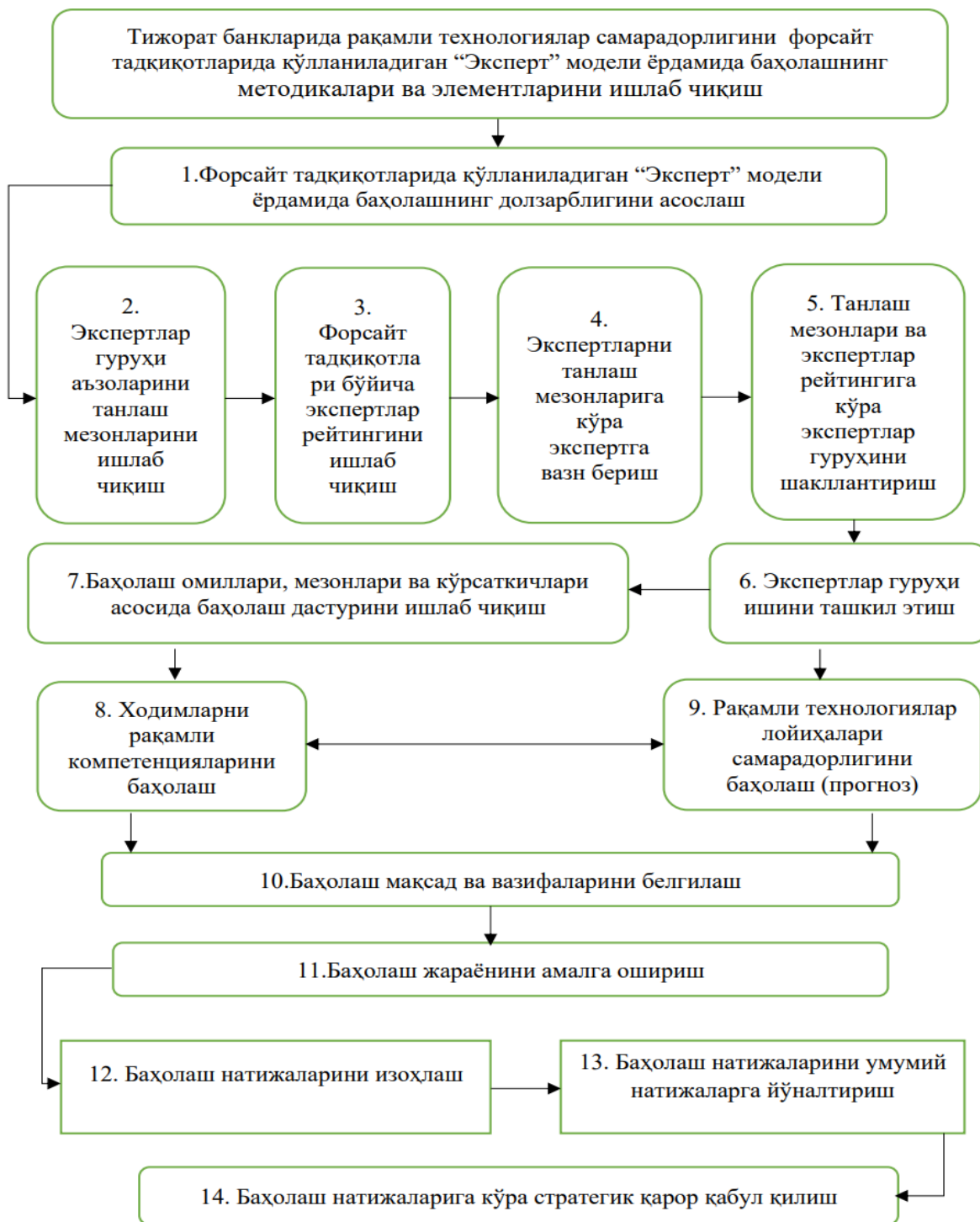
Тижорат банкларида рақамли технологияларни жорий этиш самарадорлигини баҳолашга доир хорижий тадқиқотлар ва услубиётлар ўрганилди. Ишлаб чиқилган услубиётлар таққосланди ҳамда таҳлил қилинди ва натижада тижорат банкларида рақамли технологияларни жорий этиш самарадорлигини форсайт тадқиқотларида қўлланиладиган “Эксперт” модели ёрдамида баҳолаш механизми (1-расм) ишлаб чиқилди. Таҳлил ва натижалар

Тижорат банкларида рақамли технологияларни жорий этиш самарадорлигини форсайт тадқиқотларида қўлланиладиган “Эксперт” модели ёрдамида баҳолаш механизми кўра қуйидаги тартибда амалга оширилади:

1.Форсайт тадқиқотларида қўлланиладиган “Эксперт” модели ёрдамида баҳолашнинг долзарблигини асослаш.

Forsight – бу ижтимоий-иқтисодий фойда келтириши мумкин бўлган тадқиқот ва янги технологияларнинг стратегик йўналишларини аниқлаш мақсадида истиқболларни баҳолайдиган технология ва алоқа формати.

Мазкур механизмда форсайт тадқиқотларида қўлланиладиган “Эксперт” модели ёрдамида баҳолашнинг долзарблиги тижорат банкида қўлланилиши режалаштирилган ёки режалаштирилиши олдидан рақамли технология лойиҳаларини режа кўрсаткичларини даврлар кесимида башорат қилиш ҳамда мазкур рақамли технологияни тижорат банкида жорий этиш билан боғлиқ жараёнларга масъул бўлиши белгиланган ходимларнинг рақамли компетенцияларини биргаликда баҳолаш.

1-расм. Тижорат банкларида рақамли технологияларни жорий этиш самарадорлигини форсайт тадқиқотларида қўлланиладиган “Эксперт” модели ёрдамида баҳолаш механизми²

2. Экспертлар гуруҳи аъзоларини танлаш мезонларини ва мезонлар бўйича балл кўрсаткичларини ишлаб чиқиш.

¹ Тадқиқот муаллифи томонидан ишлаб чиқилган.

Форсайт тадқиқотларидаги экспертларни танлаш мезонлари ва мезонлар бўйича балл кўрсаткичлари мазкур мавзуда тадқиқот олиб борган хориж олимлари илмий ишларини ўрганиш натижасида таълим, илмий-тадқиқот, бизнес ва банк соҳаларининг стратегик қарорларни қабул қилиш ваколатига эга бўлган экспертлар гуруҳи шакллантирилиши мақсадга мувофиқ деб ҳисобланди (илова).

3. Форсайт тадқиқотидаги экспертларни танлаш мезонларига кўра эксперт балларини ҳисоблаш.

Аниқланган мезонлар бўйича эксперт баллари 1-жадвалда тасвирланган формулаларга (ҳар бир экспертга берилган балларни умумий балларга нисбати) кўра аниқланади.

1-жадвал

“Эксперт” модели. Форсайт тадқиқотидаги экспертларни танлаш мезонларига кўра эксперт балларини ҳисоблаш

Соҳалар бўйича эксперт бали	Формула
$S_{education}$ Таълим соҳасидаги эксперт бали	$S_{education} = \frac{\sum_{n=1}^{28} scores}{28}$
$S_{scientific-research}$ Илмий-тадқиқот соҳасидаги эксперт бали	$S_{scientific-research} = \frac{\sum_{n=1}^{28} scores}{28}$
$S_{business}$ Бизнес соҳасидаги эксперт бали	$S_{business} = \frac{\sum_{n=1}^{28} scores}{28}$
S_{bank} Банк соҳасидаги эксперт бали	$S_{bank} = \frac{\sum_{n=1}^{28} scores}{28}$

Бу ерда,

$\sum_{n=1}^{28} scores$ – ҳар бир соҳадаги экспертнинг тўплаган баллари.

4. Форсайт тадқиқотлари бўйича экспертлар рейтингини ишлаб чиқиш.

Экспертлар рейтингини 2-жадвалга кўра 4 тоифага бўлинган ҳолда шакллантирилди.

2-жадвал

“Эксперт” модели. Форсайт тадқиқотлари бўйича экспертлар рейтингини

Эксперт тоифаси/соҳалар	Таълим	Илмий-тадқиқот	Бизнес	Банк бошқаруви
Учинчи тоифа	00-0,25			
Иккинчи тоифа	0,25-0,5			
Биринчи тоифа	0,5-0,75			
Олий тоифа	0,75-1			

5. Экспертлар рейтингига кўра экспертлар гуруҳини шакллантириш.

Форсайт тадқиқотлари бўйича экспертлар рейтингини олий, биринчи, иккинчи ва учинчи тоифаларда шакллантирилиб, тижорат банкларида рақамли технологиялар лойиҳалари ҳамда мазкур лойиҳаларни амалиётга жорий этиш бўйича масъул ходимларнинг рақамли компетенцияларини баҳолашда рейтингдаги олий ва биринчи тоифадаги экспертлардан иборат экспертлар гуруҳи шакллантирилиши таклиф сифатида тавсия этилади.

6. Экспертлар гуруҳи ишини ташкил этиш.

Форсайт тадқиқотидаги экспертларни танлаш мезонлари ва рейтингида назарда тутилган соҳалар, яъни, таълим, илмий-тадқиқот, бизнес ва банк бошқарувида ўз фаолиятларида стратегик қарорларни қабул қилишга ваколати бор бўлган камида 4 та экспертлардан иборат экспертлар гуруҳи шакллантирилади. Экспертлар сонининг максимал миқдорини белгилаш ва экспертлар гуруҳи ишини ташкил этиш тижорат банки бошқаруви томонидан амалга оширилиши ҳамда назорат этилиши мақсадга мувофиқ.

7. Баҳолаш омиллари, мезонлари ва кўрсаткичлари асосида баҳолаш дастурини ишлаб чиқиш.

Мазкур элемент экспертлар гуруҳи аъзолари томонидан тижорат банкида жорий этилиши режалаштирилган ёки режалаштирилиши олдида рақамли технология лойиҳаларининг режа кўрсаткичларини даврлар кесимида башорат қилиш ҳамда мазкур рақамли технология лойиҳаларини тижорат банкида жорий этиш билан боғлиқ жараёнларга масъул бўлиши белгиланган ёки кутилаётган ходимларнинг рақамли компетенцияларини биргаликда баҳолашнинг тегишлилигига кўра мавзулар, калит сўзлар, саволлар, саволлар баллари, шунингдек, омиллар, мезонлар ва кўрсаткичларини ишлаб чиқишни назарда тутди.

8. Ходимларни рақамли компетенцияларини баҳолаш.

Тижорат банклари ходимларининг рақамли компетенцияларини баҳолашда банк соҳасининг юқори бўғин, ўрта бўғин ва қуйи бўғин раҳбар ҳамда ходимларининг рақамли технология лойиҳаларини тижорат банкларида жорий этишда зарур бўлган профессионал рақамли билимларини баҳолашни назарда тутди. Ходимнинг рақамли компетенцияга эгаллиги меҳнат фаолиятидаги муаммоларни ҳал қилишда ахборот-коммуникация технологияларидан фойдаланиш бўйича билим ва кўникмаларни белгилайди.

Аввало экспертлар гуруҳи томонидан рақамли компетенциялари баҳоланиши белгиланган тижорат банклари ходимларининг жорий этилиши белгиланган рақамли технология лойиҳасига кўра эгаллаши лозим бўлган рақамли билим ва тажрибаси маълумотномаси шакллантирилиши муҳим бўлган жараёндир. Бу каби маълумотнома қуйидаги кўринишда бўлиши мумкин (3-жадвал):

3-жадвал

Тижорат банклари ходимларининг ўзлаштирилиши лозим бўлган рақамли билим ва тажрибаси маълумотномаси

Лавозим	Рақамли технология лойиҳаси	Рақамли компетенция	Билим	Тажриба

Ходимларнинг рақамли компетенцияларини баҳолашда эксперт гуруҳи аъзолари ташкилот ходимларининг компетенцияларини баҳолайдиган энг объектив хулосани берадиган методлардан фойдаланишлари мумкин (4-жадвал).

4-жадвал

Ходимларнинг рақамли компетенцияларини баҳолаш методлари

Метод	Батафсил
Тест	Касбий компетенцияларни аниқлашнинг энг кенг тарқалган усули бўлиб, унинг бажарилиши вақт билан чекланган.
Кейсли топшириқ	Турли хил иш вазиятларида шахсий ваколатларнинг намоён бўлиш даражаси, рақамли билим ва кўникмаларини иш тажрибасида қўллаш олиш, муҳим ваколатларини ажрата олиш ва таҳлил қилиш, мавжуд маълумотлар асосида қарор қабул қилиш ва хулосалар чиқариш.
Вазиятли сўровнома	Меҳнат фаолиятидаги муаммоларни ҳал қилишда ахборот-коммуникация технологияларидан фойдаланиш бўйича билим ва кўникмалардан фойдаланиш қобилиятини аниқлаш.
Сўхбат	Вазият, топшириқ, ҳаракат ва натижаларга кўра структуравий тарзда амалга ошириш мумкин.
Саволнома	Стандарт шакл бўлиб, рақамли билим ва малакасини текширишга оид саволлардан иборат бўлиши мумкин.

Ходимларнинг рақамли компетенцияларини баҳолашда эксперт гуруҳи аъзолари 4-жадвалда назарда тутилмаган баҳолаш методларидан ҳам фойдаланишлари ва/ёки мутлақо янги методика ва моделларни ишлаб чиқишлари мумкин.

Ходимларнинг рақамли компетенцияларини баҳолаш натижаларини қуйидаги универсал формула ёрдамида аниқлаш таклиф этилади (1):

$$Level DC_{HR} = \frac{\sum_{i=1}^n scores}{\sum_{i=1}^n total\ of\ scores} \quad (1)$$

Бунда,

$Level DC_{HR}$ – ходимнинг рақамли компетенция даражаси;

$\sum_{i=1}^n scores$ – ходимнинг тўплаган балл;

$\sum_{i=1}^n total\ scores$ - ходим тўплаши мумкин бўлган энг юқори балл.

Баҳолаш натижалари қуйидаги жадвалга кўра изоҳланилиши мақсадга мувофиқ (5-жадвал):

5-жадвал

Ходимларнинг рақамли компетенцияларини баҳолаш натижалари

ИЗОҲИ

Изоҳ	Кўрсаткич
Ходимнинг рақамли компетенцияси юқори даражада	0.8-1.0
Ходимнинг рақамли компетенцияси яхши даражада	0.6-0.79
Ходимнинг рақамли компетенцияси ўрта даражада	0.4-0.59
Ходимнинг рақамли компетенцияси паст даражада	0.2-0.39
Ходимнинг рақамли компетенцияси жуда паст даражада	0-0.19

Эксперт гуруҳи аъзолари ходимларнинг намоён этган рақамли компетенцияси даражаларига кўра тижорат банкида жорий этилиши белгиланган рақамли технология лойиҳасига уларни муносиб кўриш ёки уларни қўшимча рақамли билимларини ривожлантириш бўйича қарор қабул қилишлари мумкин.

Шуни таъкидлаш ўринлики, форсайт тадқиқотларидаги эксперт баҳолаш усули башорат қилишга асосланган бўлиб, эксперт гуруҳи аъзолари

ходимларнинг рақамли компетенциялари режа кўрсаткичларини даврлар кесимида (рақамли технология лойиҳалари прогноз кўрсаткичларига кўра) олдиндан белгилашлари мумкин.

9. Рақамли технологиялар лойиҳалари самарадорлиги истиқболларини баҳолаш (прогноз).

Рақамли технология лойиҳаси тижорат банкининг бизнес фаолиятида қўлланилишини ҳисобга олиб, эксперт гуруҳи аъзолари томонидан олдиндан қуйидаги тартибда режа кўрсаткичларини даврлар кесимида ишлаб чиқилади (6-жадвал):

6-жадвал

Рақамли технология лойиҳаси самарадорлигини баҳолаш режа кўрсаткичлари

№	Мезонлар	2023		
		январ	феврал	март
1	Рақамли технологиядан фойдаланувчи мижозлар сони			
2	Рақамли технология орқали амалга оширилган транзакциялар сони			
3	Рақамли технология орқали амалга оширилган транзакциялар суммаси			
4	1 нафар мижозга тўғри келадиган транзакциялар сони			
5	1 нафар мижозга тўғри келадиган транзакциялар суммаси			
6	Рақамли технологиядан олинган фоизсиз даромад			
7	Рақамли технологияга сарфланган фоизсиз ҳаражат			
8	Рақамли технология самарадорлигининг интеграль кўрсаткичи DT_{eff}			
9	Тижорат банки таклиф этган рақамли технологиядан фойдаланиш даражаси кўрсаткичи LDT_{using}			

6-жадвалда келтирилган мезонлар эксперт гуруҳи аъзолари томонидан қўшимча мезонлар билан давом эттирилиши мумкин.

Рақамли технология жорий этилганидан кейинги даврдан бошлаб мазкур рақамли технология лойиҳаси самарадорлиги қуйидаги жадвалда тасвирланган умумий формула ёрдамида баҳоланади (7-жадвал):

7-жадвал

Рақамли технология лойиҳаси самарадорлигини баҳолаш формуласи

№	Мезонлар	Формула
1	Рақамли технологиядан фойдаланувчи мижозлар сони	$1C=fact/plan$
2	Рақамли технология орқали амалга оширилган транзакциялар сони	$2C=fact/plan$
3	Рақамли технология орқали амалга оширилган транзакциялар суммаси	$3C=fact/plan$
4	1 нафар мижозга тўғри келадиган транзакциялар сони	$4C=fact/plan$
5	1 нафар мижозга тўғри келадиган транзакциялар суммаси	$5C=fact/plan$
6	Рақамли технологиядан олинган фоизсиз даромад	$6C=fact/plan$
7	Рақамли технологияга сарфланган фоизсиз ҳаражат	$7C=fact/plan$
8	Рақамли технология самарадорлигининг интеграль кўрсаткичи DT_{eff}	$8C=fact/plan$

9	Тижорат банки таклиф этган рақамли технологиядан фойдаланиш даражаси кўрсаткичи LDTusing _i	9C=fact/plan
$DTeff_{project(i)} = \frac{1C + 2C + 3C + \dots + nC}{n} = \frac{\sum Ci}{n}$		

$DTeff_{project(i)}$ – *i*-рақамли технология лойиҳаси самарадорлигининг кўрсаткичи;

C_i - *i*-рақамли технология лойиҳасининг мезонлар бўйича кўрсаткичлари;

n - *i*-рақамли технология лойиҳаси самарадорлигини баҳолаш мезонлари сони.

10. Баҳолаш мақсад ва вазифаларини белгилаш.

Рақамли технология лойиҳаси самарадорлигини баҳолашдан асосий мақсад – рақамли технология лойиҳаси тижорат банкида жорий этилса ва жорий этилганидан кейинги режалаштирилган кўрсаткичларда тижорат банки учун иқтисодий самара келтиришини ўрганиш.

Баҳолаш вазифалари сифатида баҳолашнинг мақсад ва вазифаларини белгилаш, баҳолашнинг долзраблигини асослаш, баҳолаш учун зарур бўлган маълумотларни тўплаш, баҳолаш жараёни учун керакли метод ва моделларни танлаш ва/ёки ишлаб чиқиш, баҳолаш жараёнини амалга ошириш, баҳолаш натижаларини изоҳлаш, баҳолаш натижаларини умумий рақамли технологиялар самарадорлигини баҳолаш натижаларига йўналтириш, тижорат банкида рақамли технологияларни самарали ривожлантириш стратегиясини ишлаб чиқишда муҳим бўлган маълумотларни тўплаш.

11. Баҳолаш жараёнини амалга ошириш.

Рақамли технология лойиҳаси самарадорлигини баҳолаш жараёни барча баҳолаш жараёнини ташкил этиш мумкин бўлган амалиётлар таъминланганидан сўнг амалга оширилади.

12. Баҳолаш натижаларини изоҳлаш.

Баҳолаш натижаларини изоҳлаш қуйидаги жадвалда тасвирланган изоҳларга кўра амалга оширилиши таклиф этилади (8-жадвал):

8-жадвал

Рақамли технология лойиҳаси самарадорлигини баҳолаш кўрсаткичлари изоҳи

Изоҳ	Кўрсаткич
Рақамли технология лойиҳаси жуда юқори самарадорликда амалга оширилмоқда	1≤
Рақамли технология лойиҳаси юқори самарадорликда амалга оширилмоқда	0,75-0,99
Рақамли технология лойиҳаси яхши самарадорликда амалга оширилмоқда	0,5-0,74
Рақамли технология лойиҳаси ўрта самарадорликда амалга оширилмоқда	0,25-0,49
Рақамли технология лойиҳаси паст самарадорликда амалга оширилмоқда	0-0,24

13. Баҳолаш натижаларини умумий натижаларга йўналтириш.

Рақамли технология лойиҳаси самарадорлигини баҳолаш натижалари тижорат банкидаги рақамли технологиялар самарадорлигини баҳолаш натижалари билан умумлаштирилди.

14. Баҳолаш натижаларига кўра стратегик қарор қабул қилиш.

Юқорида ёритилган барча баҳолаш жараёнлари амалга оширилиб, натижалар умумлаштирилганидан сўнг мазкур натижалар тижорат банкнинг рақамли технологияларни самарали ривожлантириш фаолиятига доир стратегик қарор қабул қилишда фойдаланиш мумкин бўлади.

Хулоса ва таклифлар

Ушбу тадқиқот натижасида ишлаб чиқилган ходимларни рақамли компетенцияларини баҳолаш ва рақамли технологиялар лойиҳалари самарадорлигини баҳолаш (прогноз) усуллари ёрдамида тижорат банкларида лойиҳалаштириш назарда тутилган рақамли хизмат ва технологиялар самарадорлигини олдиндан ишлаб чиқишга ҳамда мазкур рақамли хизмат ва технологиялар фаолиятини самарали ташкил этишга масъул бўладиган ва/ёки белгиланган тижорат банклари ходимларининг рақамли компетенцияларини баҳолашга имкон беради.

Қуйида муаллиф томонидан ишлаб чиқилган Ўзбекистон тижорат банкларининг рақамли технология таклифларини самарали ривожлантириш стратегиясидаги чора-тадбирлар тижорат банкларида рақамли технологияларни жорий этиш самарадорлигини ошириш мақсадида таклиф этилади:

- анъанавий бизнес моделларни рақамли бизнес моделларга ўзгартириш;
- бизнес моделлар яратишда инновациялар, жараёнлар ва маҳсулотлар ривожланиш йўналишларини ҳисобга олган ҳолда учта асосий компонентлар – мижоз, янги ахборот технологиялари ҳамда сифатли хизматга асосланган аниқ стратегия яратиш;
- мазкур стратегияни яратиш жараёнига банк мижозларини жалб этиш;
- марказий банк, тижорат банклари, Fintech ва IT-компаниялари билан ўзаро манфаатли алоқаларни шакллантириш;
- инновацияларни аутсорсинг қилиш;
- рақамли технологиялар, ходимларни бошқариш, мижозлар эҳтиёжларини тушуниш борасида янги кўникмаларга эга бўлган малакали инсон ресурсларини тайёрлаш;
- инсон ресурсларини ривожлантириш билан бирга бизнес маданиятини ҳам ўзгартириш;
- ходимлар малакасини узлуксиз оширишда олий таълим муассасалари ва онлайн-платформалар билан ҳамкорликни кенгайтириш;
- рақамли технологияларни алоҳида лойиҳа сифатида жорий этиш;
- рақамли технологияларни банкни асосий қадрияти сифатида тан олиниши;
- рақамли каналларга асосланган экотизим яратиш;
- 24 соат ичида мижозларнинг молиявий эҳтиёжларини қондиришга мўлжалланган инновацион рақамли маҳсулотлар яратиш;
- инновацион йўналтирилган технологияларни ривожлантиришда алоҳида ташкилий тузилмани яратиш;

- рақамли трансформация жараёнларини мониторинг қилиш ва рағбатлантириш мақсадида банк кенгаши таркибида мувофиқ кўмита тузиш;
- етақчи хорижий молия институтларининг малакали мутахассисларини раҳбарлик лавозимларига жалб этиш;
- банк бошқаруви ва стратегиясини янги бизнес модели талабларига жавоб берадиган тарзда қайта ташкил этиш;
- самарали банк хизматларини кенг жорий этишнинг маркетинг воситаси сифатида ижтимоий тармоқлардан кенг фойдаланиш;
- мижознинг эҳтиёжларидан келиб чиқиб, қулай рақамли технологияларни жорий этиш;
- масофавий банк хизматларининг функционал имкониятларини кенгайтириш ва ривожлантириш;
- дастур ва лойиҳаларни молиялаштиришда қуйи қатламларгача ўрганиш ва чуқур таҳлил қилиш;
- аҳолининг рақамли маҳсулот ва хизматларга бўлган талабини ўрганиб бориш ва шундан келиб чиқиб, банк стратегиясига тегишли ўзгартиришлар киритиб бориш;
- банк маълумотларини тегишли давлат ташкилотлар маълумотлари базаси билан интеграция қилиш ва улардан самарали фойдаланиш;
- банк инфратузилмасини доимий модернизация қилиш;
- рақамли ўзгаришларнинг тезлигига банк ташкилий маданиятини мослаштириб бориш;
- мижозларнинг банк хизмат турларига бўлган қизиқиши, ишончини орттириш мақсадида маркетинг тизимини такомиллаштириш;
- рақамли банк хизмат турлари ва маҳсулотлари сифатини такомиллаштириш, мижозлар учун қулай бўлган онлайн ва автоматик тўловлар хизматлари ва маҳсулотларини жорий этиш;
- банк тизимида ахборот-коммуникация технологияларини диагностикадан ўтказиш ва уларни замон талабларига мослаштириш;
- рақамли хизматлар ва маҳсулотларни жорий этиш бўйича йўл харитасини ишлаб чиқиш;
- бозор шароитида келгусида янада ривожлантириш учун янги рақамли маҳсулотлар ва хизматларни минтақавий ва маркетинг стратегияларига мос равишда яратиш;
- инновцион IT-технологияларни жорий этиш бўйича профессионал ташкилотлар билан ҳамкорлик алоқаларини ўрнатиш ва ривожлантириш;
- фойдаланувчиларни масофавий идентификация тизимини жорий этиш ва такомиллаштириб бориш;
- рақамли технологиялар жорий этиш самарадорлигини доимий баҳолаб бориш.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Алле М. (1998). Условия эффективности в экономике / М. Алле. – Москва: Наука для общества, 1998. – 304 с. – ISBN 5-88870-003-7.

2. Генкин Б. М. (2009). Основания экономической теории и методы организации эффективной работы / Б. М. Генкин. – 2-е изд., перераб. и доп. – Москва: Норма, 2009. – 448 с. – ISBN 978-5-91768-035-4.

3. Дойль П. (2007). Маркетинг, менеджмент и стратегии / П. Дойль, Ф. Штерн. – 4-е изд. – Санкт-Петербург: Питер, 2007. – 544 с. – ISBN: 978-5-469-01516-1.

4. Шафронов А. (2003). Новый подход к эффективности производства / А. Шафронов // Экономист. – 2003. – № 3. – С. 81-84.

5. Dictionary.com, LLC. "Effectiveness | Define Effectiveness Dictionary.com." Dictionary.com | Find the Meanings and Definitions of Words at Dictionary.com. 2011. Web. 28 Sept. 2011. <<http://dictionary.reference.com/browse/effectiveness>

6. Fraser, M. (1994). "Quality in higher education: an international perspective" in Green, D. (Ed.), 1994, What is Quality in Higher Education? pp. 101–111 (Buckingham, Open University press and Society for Research into Higher Education).

7. Erlendsson, J. (2002). Value for Money Studies in Higher Education http://www.hi.is/~joner/eaps/wh_vfmhe.htm accessed 4 January 2002, not available at this address 4 February 2011.

8. Борисюк, Н.К. (2017). Топливо-энергетический комплекс и реструктуризация экономики: монография / Н.К. Борисюк. – М-во образования и науки Рос. Федерации, Федер. гос. бюджет. образоват. учреждение высш. образования «Оренбург. гос. ун-т». – Оренбург: ОГУ, 2017. – 279 с

9. Копнов, В.А. (2015). Прямая и обратная задачи оценки результативности и эффективности / В.А. Копнов, Г.А. Рогов // Методы менеджмента качества. – 2015. – № 4. – С. 12–20.

10. Данелян, Т. Я. (2015). Формальные методы экспертных оценок // Экономика, Статистика и Информатика, № 183, 1, 2015, <https://cyberleninka.ru/article/n/formalnye-metody-ekspertnyh-otsenok/pdf>

11. Foresight, <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/foresight> ht?q=foresight

12. Foresight, <https://dictionary.cambridge.org/ru/%D1%81%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%80%D1%8C/%D0%B0%D0%BD%D0%B3%D0%BB%D0%B8%D0%B9%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B9/foresight>

13. Карасев, О.И., Муканина, Е.И. (2019). Метод экспертных оценок в форсайт-исследованиях // Статистика и экономика, Т. 16. № 4. 2019, <https://cyberleninka.ru/article/n/metod-ekspertnyh-otsenok-v-forsayt-issledovaniyah/pdf>